

УДК 82.0 “19”

ДЕФІНІТИВНІ РОЗБІЖНОСТІ ТЕРМІНА “ПОЕТИКА” В ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ МЕТОДОЛОГІЯХ XX СТОЛІТТЯ

Хархун В., к. філол. н., викладач

Ніжинський державний педагогічний університет ім. М.Гоголя

Незважаючи на те, що поетика - одне з найдавніших літературознавчих понять, воно чи не найважче піддається дефініціям. За традицією, прийнято розрізняти ширше й вужче значення терміна. Ширше значення передбачає за різними трактуваннями такі визначення:

- наука про літературу (еквівалент поняття “літературознавство”);
- окремих розділ літературознавства (поетика ототожнюється з теорією літератури або стилістикою).

Особливо популяризувалась синоніміка термінів: теорія літератури й поетика. Сучасні літературознавці схильні заперечувати термінологічні збіги. А.Ткаченко зауважує: “...теорія - то лише наука, тоді як поетика при ближчому розгляді виявляється, з одного боку, об'єктивними властивостями художніх текстів, а з другого - рецепцією (теоретичними осмисленням) цих властивостей. Інакше кажучи, поетика в нинішніх трактуваннях - і об'єкт, і суб'єкт дослідження” [1, 138].

У вужчому значенні поетика розглядається як означник науки про форму художнього твору. Це передбачає таке синонімічне поле: “художність, система творчих принципів, цілісність, системність, майстерність письменника” [2, 11].

Діахронічний рівень дослідження значення терміна дозволяє говорити про те, що при визначенні змістових домінант поняття важливим є історичний аспект, оскільки дана проблема (термінологічна невизначеність) пов'язана зі станом розвитку науки про літературу в окремо взятий історичний період.

Тезово означимо вже знайому інформацію (тлумачення поетики від античності до XIX століття). В античні часи поетикою називали вчення про художню літературу (“Про поетичне мистецтво” Арістотеля, “Послання до Пізонів” Горация). Згодом, в епоху середньовіччя, Відродження, класицизму значення терміна звужується до проблем нормативності. Утилітарний статус поняття визначав предмет дослідження - він звужується до рівня вивчення форми літературного твору (“Поетика” Скалігера, “Мистецтво поетичне” Буало). У XIX столітті поетика збагачується філософськими категоріями (Г.-В.-Ф.Гегель), поглядами романтиків (Ф. та А. Шлегелі), мовознавців (О.Потебня, О.Веселовський).

У XX столітті дефінітивні розбіжності терміна не зникли. Загальновідомо, що погляд літературознавців фокусується на триєдиній структурі: автор - твір - читач. У XX столітті категорія автора (історико-біографічний аспект) втрачає свою актуальність, натомість посилену увагу викликають категорія тексту (російський формалізм, структуралізм, семіотика) та категорія читача (рецептивна естетика).

Множинність літературознавчих напрямків зумовила розширеність значеннєвого кола поняття “поетика”. Питання мови як знакової системи - одне з визначальних для розуміння поетики в XX столітті. Мова й поетика стали одним із об'єктів дослідження представників російського формалізму: члени московського лінгвістичного гуртка вважали поетику відгалуженням лінгвістики. Концепцію представників ОПОЯЗу складає твердження про те, що мова є способом вираження літературних явищ. Дослідження Р.Якобсона, метою якого було передусім з'ясування питання: “Що робить мовну інформацію твором мистецтва?” (“Лінгвістика і поетика”), - були важливим поштовхом для всіх французьких структуралістів. Структуралістський аналіз літератури спопуляризував Р.Барт, а особливості структуральної поетики сформулював Ц.Тодоров, на думку якого поетика скерована не на “виявлення їх [творів - В.Х.] смислу, а на пізнання тих закономірностей, які обумовлюють їх появу”. Відповідно до цього основоположного твердження визначається об'єкт дослідження: “Об'єктом структуралістської поетики є не літературний твір сам по собі, її цікавить якість того особливого типу висловлювань, яким є літературний текст. Будь-який твір розглядається, таким чином, тільки як реалізація якоїсь більш абстрактної структури. Саме в цьому розумінні структурна поетика цікавиться не реальними, а можливими літературними творами; інакше кажучи, її цікавить та абстрактна якість, яка є особливою ознакою літературного факту - якість літературності” [3, 41].

Якщо російські формалісти та структуралісти спрямовують свій погляд на межі тексту, то прихильники феноменологічної критики досліджують пограничний зв'язок між автором і твором. Така платформа

об'єднує групу літературознавців Женевської школи літературної критики, що практикували феноменологічний метод досліджень. Для представників Женевської школи література - це історія людської свідомості. Логіку творчого процесу вони вбачають у взаємозв'язку кількох елементів: свідомості, структури мови літературних творів, світобачення автора. Тому-то й поетику Женевська школа схильна розглядати як рефлексію над онтологічними проблемами.

У 70-80-х роках і по цей час досить популярною є теорія рецепції (чи рецептивна естетика). Цей теоретичний напрям, який започаткували та розвинули представники так званої Константської школи Г.Яусс та В.Ізер, надає перевагу читачеві у парадигмі “текст - читач” і наділяє його пізнавальною та діяльною здатністю творити з даного тексту свій власний. Тобто об'єктом обсервації є рівень сприймаючої свідомості. Звідси й головні завдання рецептивної поетики: вона досліджує не процес творення художніх текстів або детальне їх тлумачення, а зосереджує основну увагу на процесі читання літературних текстів.

У порівнянні з науковою атмосферою Заходу, що формувалась під впливом плюралізму літературно-критичної думки, ситуацію у радянському літературознавстві, зокрема щодо питання поетики, можна охарактеризувати як монологічну. За радянських часів особливо популяризувались ідеї структуралізму. Структуральні підходи до культури, зокрема до художньої літератури, здійснювали представники тартусько-московської семіотичної школи (згадаймо міркування Ю.Лотмана про ідею та структуру твору). У вітчизняному літературознавстві ідеї структуралізму мали вплив на формування передусім таких понять, як твір і поетика твору.

В українському літературознавстві останніх десятиліть ХХ століття особливо популяризуються дослідження поетики окремого письменника й поетики окремого твору. Щодо останнього, то, зрозуміло, на тлумачення змісту терміна “поетика” буде впливати значення поняття “літературний твір”. На сьогодні дана категорія осмислюється “як функціонально рухома система зв'язків, де кожен елемент, взаємодіючи з іншими, переносить на них свою енергію і навпаки, а всі разом вони індукують значно сильніше і якісно інше світло, ніж кожен зокрема” [1, 142]. Розуміння твору як внутрішньо узгодженої й цілісної системи додає до категорії “поетика” нового відтінку: поетика як система. Р. Гром'як розглядає “поетику як сукупність, інтенціонально зорганізовану систему прийомів художнього вираження” [4, 21]. М.Гуменний доводить, що “поетикою... можна назвати ідейно-тематичну і формотворчу систему художнього твору в контексті історико-літературного процесу” [5, 27]. Г.Клочек вважає, що поетика - це “система, що складається з елементів і компонентів, тотально організованих на досягнення кінцевого художнього результату” [2, 19]. М.Кодак у монографії “Поетика як система”, розцінюючи твір “як нерозривну єдність, результат внутрішньо складної, багаторівневої системно-образної думки” [6, 10], пропонує розглядати п'ять компонентів, які, на думку дослідника, формують системність твору: пафос, жанр, психологізм, хронотоп, нарація. Отже, у 80-х – на початку 90-х років актуальним був розгляд поетики як системи.

У сучасному українському літературознавстві, що активно включається у світовий науковий контекст, апробовуються різноманітні методологічні концепції, які продукують авторизоване значення коло терміна “поетика”. Навіть більше – українські вчені намагаються прокреслити подальший шлях літературознавчої думки [7], а відтак – відкрити нові перспективи встановлення дефінітивних ознак терміна “поетика”.

Насамкінець варто ще раз наголосити на аксіоматичному твердженні: історичний аспект передбачає розуміння поетики як “рухомої”, “пластичної” категорії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства. -К.: Правда Ярославичів, 1998. - 448 с.
2. Клочек Г. Так що ж таке поетика ? // Поетика. - К.: Наукова думка, 1992. - С. 5-16.
3. Тодоров Ц. Поетика // Структуралізм: “за” и “против”. - М.: Прогресс, 1975. - С. 37-113.
4. Гром'як Р. Про визначення поетики в світлі естетичної концепції І.Я.Франка // Поетика. - К.: Наукова думка, 1992. - С. 16-21.
5. Гуменний М. Поетика О. Гончара - прозаїка // Филологический анализ. Теория, методика, практика. Сборник научных статей. -Херсон, 1993. - С. 22-28.
6. Кодак М. Поетика як система. - К.: Дніпро, 1988. - 158 с.
7. Ткаченко А. Між Хаосом і Космосом, або у передчутті неоструктуралізму // Слово і час. – 2000. - №2. – С.11-15.